

30К-2
12702
Бил

УЗВЫШША

ЧАСОПІСЬ

ЛІТАРАТУРЫ, МАСТАЦТВА І КРЫТЫКІ
БЕЛАРУСКАГА ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦ-
КАГА ЗГҀРТАВАНЬНЯ „УЗВЫШША“

№ 5

М Е Н С К—1927

ПА 1526

М. А. Багдановіч¹⁾

(Крытычна-біаграфічны нарыс)

Тэматыка ў творчасці М. Багдановіча; сувязь яе з крыніцамі творчасці; яе змест. Тэматыка беларускай прыроды і быту. Тэматыка сацыяльна-культурных праблем; психалёгічныя тэмы ў поэзіі М. Багдановіча. Тэматыка, звязаная з літаратурнымі крыніцамі ў творчасці М. Багдановіча; яе мастацкі фольклёрызм, славянскія заходня-эўрапейскія тэмы і мотывы ў яго поэзіі. Ідэалёгічны бок у поэзіі М. Багдановіча; пытанні аб яго пэсімізме.

Як відаць з папярэдняга нарысу, крыніцы творчасці М. Багдановіча ўкладваюцца ў нескладаную параўнаўча схэму: бацькаўшчына і ўплывы, з ёю звязаныя, сучасныя поэце сацыяльна-культурныя праблемы і настроі і, нарэшце, уласна літаратурныя крыніцы яго твораў. Гэтыя крыніцы абумоўлівалі сабою яго тэматыку, узятую ў асноўных групоўках яго тэм і мотываў.

Тэматыка—гэта тое, аб чым гаворыць poeta; тое, у што ён ператварае крыніцы творчасці, г. зн. і свае нагляданні над вакольным жыццём і свае інтымныя ўнутраныя перажыванні. Але тэматыка—гэта і тыя формальныя шляхі, г. зн. сюжэты, жанры, кампозыцыйныя схэмы, па якіх ідзе ператварэнне крыніц творчасці ў закончаныя мастацкія вобразы, малюнкі, сцэны,—у цэлыя творы. Вось чаму тэматыку можна разглядаць і як суму мастацкіх зарысавак жыцця, і як суму мастацкіх спосабаў, г. зн. сюжэтаў, мотываў, жанраў, пры дапамозе якіх аформляюцца гэтыя зарысоўкі. У першым выпадку аналіз тэматыкі будзе галоўным чынам сацыялёгічны, які ўвязвае змест творчасці з сацыяльна-культурнымі абставінамі эпохі; у другім выпадку ён будзе галоўным чынам формальна-мастацкі, г. зн. будзе раскрываць формальную прыроду сюжэтаў, мотываў, жанравых пабудов у творчасці.

У гэтым нарысе я маю на ўвазе сацыялёгічную ацэнку тэматыкі М. Багдановіча, пакідаючы формальную ацэнку для спецыяльнага этуду, які павінен быць прысьвечаны агляду яго поэтыкі.

Тэматыка творчасці М. Багдановіча, узятая ў роўніцы свайго зместу, у якім адлюстроўваецца асабовае жыццё поэты і яго адносіны да вакольнай рэчаіснасці, бязумоўна, займе ў гісторыі беларускай літаратуры нашаніўскае пары выдатнае месца, як па рознастайнасці тэм, так і па іх арыгінальнай апрацоўцы.

Возьмем тэмы, якія звязаны з першай крыніцай—бацькаўшчынай поэты і яе ўплывам на яго. Гэтыя тэмы праходзяць праз абодвы разьдзелы яго вершаў—і праз творы 1908—1917 г.г., які ня былі зьмешчаны ў „Вянку“, і праз самы зборнік „Вянок“. Ёх вельмі шмат, іх ня трэба пералічваць: за выключэннем некаторых вершаў, якія маюць сваім зместам выключна інтымныя перажыванні поэты або абставіны яго жыцця на чужыне (галоўным чынам у Яраслаўлі), або, нарэшце, некаторых (таксама далёкіх па тэме ад уражаньняў бацькаўшчыны) твораў, як нерытмованы верш „Над морам“ (№ 22), рэшта неразлучна

¹⁾ Гл. „Узвышша“, № 2 і 3

звязана з бацькаўшчынай і адлюстроўвае яе поўна і рознастайна. Пры гэтым заслугоўвае ўвагі тая асаблівасць здольнасці М. Багдановіча, што ён—больш лірык, чым эпік,—амаль у кожным вершы настолькі перамагае свой прыродны мастацкі індывідуалізм, што часта дае тыповыя зарысоўкі беларускай прыроды і жыцця, якія вызначаюцца той умоўнай аб'ектыўнасцю, якая даступна ня кожнаму лірыку. Вось чаму ў вершах М. Багдановіча на беларускія тэмы мы знаходзім ня проста агульныя імкненні поэты да бацькаўшчыны, але і канкрэтныя адлюстраванні беларускай прыроды, беларускага быту і псіхікі працоўнага беларуса,—адным словам, усе тыя тэмы, якія дазваляюць крытыку-соцыолёгу ўвязаць лірыку поэты з соцыяльна-культурнымі абставінамі жыцця яго часу.

Зарысоўкі беларускай прыроды мы знаходзім у цэлым шэрагу вершаў, напр., у №№ 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17 і г. д. у першым разьдзеле і яшчэ больш у разьдзеле „Вянок“, дзе першыя тры цыклі вершаў амаль усе скомпанаваны на фоне малюнкаў беларускай прыроды. Але, вядома, ня тое толькі важна, што М. Багдановіч малюе ў сваіх вершах прыроду: гэта робяць і другія поэты яго пары. Важна тое—з пункту погляду крытыка-соцыолёга,—у якой меры ўдаецца М. Багдановічу падвесці ў гэтым выпадку сваіх чытачоў да таго пазнання жыцця, якога соцыолёгічная крытыка з поўным правам шукае ў творах мастацтва. У гэтым пункце якраз і ёсць уласцівая М. Багдановічу асаблівасць яго тэматыкі беларускай прыроды: ён удачна схоплівае якраз яе абагульняючыя рысы і дае звычайна сціслыя, але ў той-жа час, бязумоўна, тыповыя, зарысоўкі беларускіх краявідаў і пейзажаў. Гэта тым больш зварочвае на сябе ўвагу, што поэта да 1911 году ня бачыў беспасрэдна беларускай прыроды, а пазнаваў яе апасрэднымі шляхамі (цераз апавяданні другіх асоб, апісанні, ілюстрацыі і г. д.). І тым ня менш даволі прачытаць некалькі юнацкіх яго вершаў, якія напісаны яшчэ да 1911 году, напр. „Лясун“ (№ 11), „Старасьць“ (№ 12), „Асеньний ноччу“ (№ 14), „Падвей“ (№ 15) і г. д., каб схпіць агульны колёрыт і нават агульныя вобразныя адзнакі пейзажу беларускага лесу і поля. Поэта не дэталізуе сваіх малюнкаў, таму што ён піша не на аснове асабовага вопыту, а больш па дагадцы, інтуіцыўна; ён опэруе тут нязначным лікам мазкоў і контураў для сваіх зарысавак (цёмная пушча, мох, сьпелая брусніца, галіны вальхі і г. д.), але дзякуючы ўдачлівай кампазіцыйнай растановай і адпаведнай рытміцы і рыфмоўцы ад гэтых нязначных лікам і простых элементаў малярства атрымоўваецца закончанае тыповае цэлае, якое робіць уражаньне канкрэтнасці і колёрытнасці. У наступныя гады, калі ў яго, дзякуючы паездцы на бацькаўшчыну ў 1911 годзе, набраліся ўласныя ўражанні ад беларускае прыроды, яго малюнкi сталі прыкметна дэталёвей, але захавалі гэты пераважны ўхл у бок абагульнення і тыпізацыі. У гэтых адносінах, як прыклады, асабліва цікавы вершы „Ізноў пабачыў я сялібы“ (№ 49, 1913 г.), „Споўненае абяцаньне“ (№ 50, 1913 г.), „У вёсцы“ і „Вэроніка“ (№№ 183—184, 1911-12 г.); у гэтых вершах заросшая травой сяліба, прарэзаны чыгуначным насыпам і заліты сонцам бор, убогі вясковы краявід, з крывой ігрушай і разнаколёрным макам, адзічэлы сад пры старасьвецкім доме—усё ўзведзена ў шэраг няштучна-простых і ў той-жа час мастацка-закончаных тыповых малюнкаў, якія бязумоўна даюць чытачу пазнаньне беларускай прыроды, ўзятай у мастацкіх абагульненнях.

Ухл да тыпізацыі—гэта адна з асаблівасцяў тэматыкі М. Багдановіча, у тым ліку і яго тэматыка прыроды. Другая асаблівасць—

увязка з малюнкамі прыроды вобразаў і малюнкаў мітатворчага зместу. Ізноў-жа гэта не вынаходка М. Багдановіча. Карыстаньне мітатворчымі мотывамі ўласьціва і другім беларускім поэтам. Ды і наогул у эпоху М. Багдановіча, калі ажывіўся ў літаратуры мастацкі фольклёрызм, зварот да міту, легенды, народна-поэтычнага вобразу зрабіўся адным з мастацкіх спосабаў ў поэзіі, асабліва ў школе сымбалістых, паасобку, напр., у Бальмонта, Блока, А. Белыя і інш. Але адносіны М. Багдановіча да мітатворчасьці—свае, асаблівыя. Ён не навязвае народным міталёгічным вобразам тых ці іншых сымбалісцкіх настрояў і перажываньняў, але ўспрымае гэтыя вобразы беспасрэдна, проста, з якойсьці дзіцячай наіўнасьцю і даверчывасьцю, г. зн амаль зусім так, як ён, мабыць, успрымаў іх у маленстве з апавяданьняў бацькі і з першых кніг для чытаньня. Гэта зусім ня значыць, што poeta не падняўся вышэй народнага сьветаразуменьня,—гэта значыць усяго, што ён здолеў успрыняць гэта сьветаразуменьне і памастацку яго выказаць; вось чаму яго малюнкi прыроды ня толькі тыповы па свайму канкрэтнаму зместу, але яны псыхічна блізкія да народнага ўспрыняцьця прыроды. Адсюль зразумела, што малюнкi прыроды, зарысаваныя М. Багдановічам у мітатворчых тонах, ня робяць уражаньня вузкай тэндэнцыйнасьці, а ўспрымаюцца лёгка і жыва. Такім чынам, і тое прозьвішча „Лесавік“, якое было дадзена поэту адным з яго крытыкаў у першыя гады яго супрацоўніцтва ў „Нашай Ніве“, не павінна ў сучасны момант гучэць, як дакор яго літаратурнаму дзівацтву, а хутчэй як прызнаньне за ім мастацкага чуцьця да народнай мітатворчасьці. У кожным выпадку ўсе вершы на тэмы з беларускай прыроды, напісаныя ў мітатворчых тонах, чытаюцца і зараз з вялікай цікавасьцю і робяць вялікае ўражаньне сваёй беспасрэднай блізкасьцю да народна-поэтычных вобразаў і мотываў (напр. „Хрэзьбіны лясуна“—№ 9, „Лясун“—№ 11, „Старасьць“—№ 12, „Падвей“—№ 15, „Зьмяіны цар“—№ 23, „Срэбныя зьмеі“—№ 33, цыкль „У зачарованым царстве“—№№ 91—98).

Трэцяя асаблівасьць М. Багдановіча, якая датычыць зместу яго тэматыкі наогул і тэматыкі прыроды ў паасобку,—гэта няўхільнае для яго малюнкаў прыроды ідэаеабо псыхолёгічнае іх аформаваньне, якое надае яго малюнку пэўнае ўнутранае адзінства і асьвятленьне. Прысутнасьць у мастацкім творы адзінай асновы, якая яго аб'ядноўвае, думкі, або, прынамсі, адзінага настрою, які яго прасякае,—гэта, можна сказаць, элемэтарная ўмова мастацкасьці, без якой праца мастака слова ня можа лічыцца закончанай. У гэтым выпадку М. Багдановіч робіць тое, што павінен рабіць кожны poeta, які мае сваё мастацкае чуцьцё. Але ўсё пытаньне якраз у тым, як ён гэта робіць. Ён не надае сваім малюнкам якіх-небудзь пэўных філёзофскіх формул або мотываў (напр., з галіны пантэізму або з галіны містыкі, якую карысталіся ў яго час сымбалістыя), не надае ім таго ці іншага тэндэнцыйнага асьвятленьня—публіцыстычнага або моральнага; ён проста ўвязвае з імі свае асабовыя перажываньні або мотывы свайго асаблівага светаадчуваньня, але ўвязвае шчыльна, да ступені пранізваньня гэтымі мотывамі ўсіх частак яго поэмы; пры гэтым яго асаблівыя перажываньні ў гэтым выпадку не выпадковыя і не разлучныя, таму што ўсеяны групуюцца вакол аднаго стрыжня—і якраз не навокал прыроды, ўзятай сама па сабе, але прыроды, ўзятай у сэнсе яе ўплыву на чалавечую псыхіку, на склад нашага сьветаадчуваньня,—значыць у сэнсе, так сказаць, яе чалавечай значымасьці.

Такім чынам, малюнкi беларускай прыроды, нарысаваныя М. Багдановічам, могуць быць названы складанымі, паколькі яны складаюцца

з трох частак: асноўнага фону—рэальнага малюнку прыроды, верхняга напластавання—мітатворчых контураў і вобразаў і адзінага ідэа-псыхолёгічнага аформавання, якім прасякнута ўся зарысоўка ў цэлым. Але пры гэтай складанасці яго малюнкi просты і суцельны, бо ніводная частка іх ня выходзіць з агульных рамак, і, наадварот, усе часткі зліваюцца для чытача ў адно агульнае ўражанне. У вадным з ранейшых сваіх артыкулаў („Літаратурная спадчына М. Багдановіча“—„Полымя“ 1927, № 3) я прыводзіў некаторыя прыклады сваяасаблівай апрацоўкі ў М. Багдановіча тэматыкі прыроды. Малюнак прыроды, ўзяты як *nature morte*, спачатку ажыўляецца ў яго мітатворчым зьместам, а затым і *nature morte* і народны міт яднаюцца ў адным ідэа-псыхолёгічным аформаванні, якое падказана сьветаадчуваньнем поэты і яго адчуваньнем прыроды. Я напамню гэтыя прыклады, верш „Возера“ і „Над возерам“ (т. I, №№ 90 і 93). У першым з іх малюнак прыроды ажыўляецца мітам аб загінутым лясуне, пры чым і малюнак прыроды і міт звязаны ў адно мастацкае цэлае думкай аб мінулым даўнейшым, у якое сіліцца заглянуць сучаснае. У другім—таксама малюнак прыроды, якая ўся ажыўлена і стылізавана ў духу жывой мітычнай сцэны (русалкі, якія забаўляюцца ў праменьнях месяца), а абодвы малюнкi, злітыя ў адно цэлае, прасякнуты адным настроем усёперамагаючай цішыні і спакою надышоўшай ночы. Такіх прыкладаў можна прывесці даволі шмат. Уважлівы чытач знайдзе падобную-ж апрацоўку тэмы ў вершах „Лясун“—№ 11, „Старасьць“—№ 12 „Вадзянік“—№ 94, „Дзесь у хмарах“—№ 107, „Падымі у гару сваё вока“—№ 113 і інш.

Гэта трохскладаная або, так сказаць, трыадзіная пабудова малюнкаў прыроды ўжываецца М. Багдановічам ня толькі тады, калі ў яго тэму ўваходзяць элементы народнай мітатворчасці, але і ў іншых выпадках, г. зн. калі няма нааўна мітычных вобразаў і ўяўленьняў, з тэю толькі розніцай, што тады на месца народнай міталёгіі поэта ўводзіць сваё анімізаваньне прыроды, і такім чынам кампозыцыя яго малюнкаў няўхільна захоўвае сваю сваяасаблівую складанасць. Прыкладамі можна прывесці наступныя вершы: „Вось і ноч“—№ 27, „У небе ля хмары грымотнай“—№ 97, „Цёплы вечар, ціхі вецер“—№ 101, „Добрай ночы, зара-зараніца“—№ 102, „Плакала лета“—№ 106 і інш. Тут усюды мы бачым, як poeta сам, уласнымі мастацкімі сродкамі, ажыўляе прыроду, дапаўняючы гэтым адсутны ў даным выпадку ў яго пад рукой матар’ял народнай мітатворчасці: наогул-жа малюнак прыроды і тут застаецца трохскладаным, г. зн. складаецца з канкрэтнага рысунку *nature morte*, з анімізаваньня некаторых зьяў прыроды, якія ўваходзяць у склад гэтага малюнку, і з ідэа-псыхолёгічнага настрою, які яднае ўвесь малюнак.

У залежнасці ад першай крыніцы творчасці (бацькаўшчына і яе ўплыў) знаходзяцца ў М. Багдановіча таксама і тэмы бытавога зьместу. Насычаць тэму бытавым зьместам па дагадцы, ня маючы беспасрэдных крыніц і нагляданьняў, было ўжо куды цяжэй, чым праробліваць тую-ж работу ў адносінах да тэм прырода-апісальнага характару. Таму ў першых вершах М. Багдановіча, якія былі напісаны яшчэ да паездкі яго на бацькаўшчыну ў 1911 годзе, бытавыя зарысоўкі нявыразныя, малаканкрэтныя і нагадваюць некаторыя агульныя шаблёны як папярэдніх, так і сучаснай яму беларускай поэзіі. Возьмем для прыкладу верш „Мае песьні“—№ 2, „На чужыне“—№ 3, „Над магілай“—№ 17, „Скрылась кветамі“—№ 20, „Над магілай мужыка“—№ 25, „Дождж у полі і холад“—№ 26 і г. д. У гэтых вершах бытавыя зарысоўкі зводзяцца да паасобных рысаў і выразаў: „доля горкая мужыцкая“,

„бедная, далёкая старана“, „адзінокая магіла... каля шляху“, „старая магіла сьцяпная“, „труна...халодная магіла... здабытак бедака“, „радзімая старонка глухая... няшчасная доля яе“ і інш. Пасьля паездкі ў 1911 годзе бытавыя зарысоўкі прымаюць больш канкрэтны выгляд і месцамі вырастаюць да высокага майстэрства. Гэты паварот у яго бытавым малюнку адчуваецца ў зазначаным ужо вышэй вершы „Ізноў пабачыў я сялібы“—№ 49, асабліва-ж гэта прыкметна ў цыклі „Мадонны“ („У вёсцы“ і „Вэроніка“ № 183-4), дзе бытавы фон („вёска... летнюю рабочаю парой“, „старасьвецкі дом паноў Забелаў з цяністым адзічэлым садам“ і дзіцячыя гульні у абставінах ціхага мястэчка або хутара) зарысаваны ўжо пайншаму, канкрэтна і колёрытна; па гэтых зарысоўках можна констатаваць ня толькі беспасрэднае знаёмства поэты з бытам Беларусі (у паездку 1911 года), але і першыя ўдачныя спробы мастацкага абагульнення бачаных ім бытавых малюнкаў. Такія малюнкi пасьля 1911 года наогул усё больш і больш удаюцца поэце. Аб гэтым сьведчаць, напрыклад, такія вершы, якія ўваходзяць у „Вянок“, як „Ціхі вечар, зьнікнула сьпякота“ і „Па ляду, у глухім бары“ (№№ 128—129), у якіх бытавыя малюнкi (стары млын і млынар, які замаўляе дзявочую прысуху; глухі пасёлак з трох хат і гаспадар, які робіць абыход свайго поля), хоць і вельмі сьціслыя, але аднак у той-жа час увязаны з якімісьці беспасрэднымі асабовымі ўражаньнямі поэты ад беларускага быту. Між іншым, для першага з гэтых вершаў заха-валася ў аўтографах поэты дата 1912 году: такім чынам, ён склаўся пасьля паездкі 1911 года; можна дапушчаць такую-ж прыблізна датыроўку і для другога вершу, час напісаньня якога дакладна не ўстаноўлены. Такую-ж канкрэтную і ў той-жа час мастацка-закончаную зарысоўку быту мы знаходзім у тых вершах, якія прысьвечаны гарадзкому жыцьцю („Вянок“, цыкль „Места“—№№ 131—134, 137); у прыватнасьці вершы, тэмаю якіх зьяўляецца гарадзкое жыцьцё Вільні (№№ 131—132), звязаны з беспасрэднымі ўражаньнямі ад той-жа паездкі поэты на бацькаўшчыну ў 1911 годзе, і таму ў іх бытавыя малюнкi распрацаваны асабліва колёрытна і дэталёва. Трэба адзначыць, што гэта мастацкае ўдасканаленьне бытавога малюнку не абмінула пасьля 1911 году і такіх твораў поэты, якія напісаны на гісторычныя тэмы. Я маю на ўвазе некаторыя вершы, якія ўвайшлі ў цыкль „Старая Беларусь“ („Вянок“—№№ 123—127) і датаваны 1912—1913 гадамі; у іх poeta, кіруючыся сваімі ўражаньнямі ад гісторычнай Беларусі, якія ён набыў ў Вільні, надае і гісторычным малюнкам быту канкрэтны і колёрытны выгляд. Тое-ж самае можна сказаць і пра некаторыя творы, якія былі напісаны ў гэтую пару на народна-поэтычныя тэмы; напр., бытавы бок поэмкі „Мушка-зелянушка“ таксама выпаўнены ў тонах мастацка-рэальнага малярства.

З першай крыніцай тэматыкі М. Багдановіча ўвязваюцца, нарэшце, і тэмы з галіны народнай псыхікі, у апрацоўцы якіх у поэты таксама заўважваецца некаторая эвалюцыя. Першы момант у гэтай эвалюцыі—зарысоўка прыгнечанай псыхікі працоўнага беларуса, які пакутуе і ў той-жа час няўхільна пакорны сваёй цяжкай долі; гэтыя зарысоўкі зроблены ў мінорных тонах старой літаратурнай народніцкай романтыкі, якой М. Багдановіч сваячасова аддаў некаторую дань. Для прыкладу зазначым на вершы: „Мае песьні“ (№ 1), „3 песьняў беларускага мужыка“ (№ 16-I), „Над магілай мужыка“ (№ 25). Тут перажываньні працоўнага беларуса адбіваюцца, як цяжкае жыцьцё ў роднай краіне, як бязупынная, цяжкая праца, як непрасьветнае гора і, нарэшце, як сьмерць і халодная магіла—адзіны выхад з беднасьці і няволі. Чарговы

момант у эвалюцыі тэм з галіны народнай псыхікі—зарысоўкі яе больш бадзёрыя і актуальныя, пабудованыя ўжо ў іншым, чым раней, рэгістры. Тут адбітак народнай нядолі і звязаных з ёю настройў працоўнага чалавека пераходзіць часта ў пратэст супроць соцыяльнай несправядлівасці старога ладу жыцця і нават у прадчуванне блізкага соцыяльнага зруху. Другі з двух вершаў, якія маюць агульны загаловак „З песняў беларускага мужыка“, у якім соцыяльнае адчуванне багатых ад людзкой беднаты адбіваецца вобразна ў выглядзе вялізнай каменнай сцяны, канчаецца пытаннем аб тым, каго пахавае пад сабою гэта сцяна, калі яна абваліцца: „Што-ж будзе, як дрогне, як рухне яна. Каго пад сабой пахавае?“ Гэтае пытанне, укладзенае ў вусны працоўнага, соцыяльна пакрыўджанага чалавека, гучыць, як яго намёк на страшнае будучае, і гаворыць аб яго абуджанай сьвядомасці. Таксама першая з чатырох эпіграм (з цыклу „Ўсьмешкі“—№ 43) зьмяшчае ў сабе зусім ня двухсэнсавое прырэчэнне мужыка, які зразумеў сваю няволю, па адрасу таго заняволення, якое ўтворана для мужыкоў панамі: мужык ужо ведае, што зямля стаіць не на трох кітах, але на мужычай сьпіне, і гэта веданне хутка ў яго вырасьце ў пратэст супроць панскага прыгнечання. Бязумоўна, вершаў на тэмы з галіны народнай беларускай псыхікі наогул у Багдановіча мала: для апрацоўкі такіх тэм у яго ня было даволі матэрыялу, таму што, жывучы, галоўным чынам, ў інтэлігэнцкім асяродку, ён мала сутыкаўся з бытам працоўнага чалавека. Але і тыя не шматлікія апрацоўкі тэм гэтай катэгорыі, якія мы толькі што прывялі, гавораць аб тым, што ў гэтых адносінах poeta стаяў на ўзроўні перадавых настройў і перажыванняў сваёй эпохі.

Другую групу крыніц творчасці М. Багдановіча мы азначылі, як соцыяльна-культурныя і псυχалёгічныя праблемы сучаснай поэту эпохі. У папярэднім нарысе было ўжо сказана, пад якімі ўплывамі маглі скласьціся соцыяльна-політычныя погляды М. Багдановіча. Як яго бацька, так і тое грамадзкае і кніжнае атачэнне, у асяродку якога ён разьвіваўся ў юнацкія гады, стварылі ў ім адмоўныя адносіны да соцыяльных супярэчнасцяў яго часу, але разам з тым не далі яму выразнай грамадзка-політычнай праграмы. Адсюль усе соцыяльныя тэмы яго вершаў варочаюцца каля аднаго цэнтру—каля прырэчанняў супроць соцыяльнага зла, і каля набалеўшых пытанняў соцыяльнага неўпарадкавання; часамі гэтыя прырэчэнні вырастаюць у гарачы пратэст супроць соцыяльна-політычнага прыгнечання, што бывае, галоўным чынам, у тых выпадках, калі poeta прысьвячае соцыяльную тэму цяжкаму становішчу беларускага народу наогул і, у прыватнасці, соцыяльнаму прыгнечанню працоўнага беларуса. Такіх вершаў на соцыяльна-політычныя тэмы параўнаўча мала, але яны напісаны з вялікім ўздыхам пачуцця і па ідэяму аформаванню належаць да найбольш вытрыманых і выразных. Сюды належаць наступныя вершы: „З песняў беларускага мужыка“ (№ 16, I-II), „Над магілай мужыка“ (№ 25), „Дождж у полі і холад“ (№ 26), „Пан і мужык“ (№ 43, I), „Народ, беларускі народ“ (№ 47), „Эміграцкая песня“ (№ 58), „Мяжы“ (№ 59), „Пагоня“ (№ 84), „Краю мой родны“ (№ 142), „Зразаюць галіны таполі“ (№ 145), „Рушымся, брацця, хутчэй“ (№ 146), „Нашых дзедаў душылі абшары лясоў“ (№ 147), „Вы, панове, пазіраеце далёка“ (№ 164) і інш. У большасці з іх poeta ставіць пытанне аб соцыяльным стане працоўнай Беларусі (№№ 16, 25, 26, 43, 47) і вырашае яго, як ужо вышэй было заўважана, нявыключна ў тонах народніцкай романтикі, але і больш канкрэтна—шляхам закліку да пратэсту і барацьбы супроць соцыяльнага

і нацыянальнага прыгнечання бацькаўшчыны; гэты пратэстуюча-заклікаючы настрой асабліва адчуваецца ў вершах №№ 47, 84, 145-147; першыя два з іх—„Народ, беларускі народ“ і „Пагоня“—і ў ідэявай і ў мастацкай апрацоўцы прыкметна вылучаюцца з шэрагу іншых; асобнае месца паміж соцыяльна-нацыянальных тэм, апрацаваных М. Багдановічам займае верш „Эміграцкая песня“ (№ 58), дзе паэта так канкрэтна і ў той-жа час эмоцыянальна развінае перад чытачом пытаньне аб эміграцыі на яго бацькаўшчыне ў дарэволюцыйную эпоху. У некаторых вершах гэтай групы паэта выходзіць з сфэры соцыяльна-нацыянальнай тэматыкі і ставіць пытаньне аб соцыяльных супярэчнасьцях сваёй эпохі наогул, у шырокім ахопе, і трэба падкрэсьліць, што ў гэтым выпадку соцыяльная тэма бярэцца ім глыбока і апрацоўваецца закончана ня толькі ў мастацкіх, але і ў грамадзкіх адносінах; зазначым, напрыклад, на верш „Мяжы“ (№ 59) і „Вы, панове, пазіраеце далёка“ (№ 164).

Да гэтай-жа другой групы вершаў пэты, якія ўвязаны з соцыяльнымі і психолёгічнымі праблемамі, далучаюцца ўсе вершы, напісаныя ім на психолёгічныя тэмы, якія маюць ня толькі асабовую, аўтабіяграфічную, але і агульначалавечую цікавасьць. Гэтых вершаў шмат; можна нават сказаць, што большасьць вершаў Багдановіча,—нават такіх, якія на першы погляд шчыльна зьвязаны з прыродай або бытам,—абавязкова распрацоўваюць тую ці іншую психолёгічную тэму, якая надае ўсяму вершу канчатковае аформаваньне, што падказана адным з мотываў аўтарскага сьветаразуменьня. Але, бязумоўна, ёсьць група вершаў гэтага парадку, якія, так сказаць, раг excellens психолёгічны. Значым некаторыя з іх. Перагартваючы першыя два разьдзелы вершаў, мы спатыкаем паміж іх цэлы шэраг тэм, якія апрацаваны ў роўніцы психолёгічных праблем і настрояў; такія, напр. наступныя тэмы: пачуцьцё бадзёрасьці і душэўнага ўздыху („Мая душа“—№ 28), каханьне мацней сьмерці („На могілках“—№ 53), страта блізкага чалавека, як бязвыходнае гора („За газэтай“—№ 60), праблема ўзаемнага каханьня („Сонэт“—№ 61), шчасьце і радасьць маладосьці („Маладыя гады“—№ 76), („Вышаў з хаты“—№ 77), маладосьць, як крыніца жыцьцярадасьці („Мы гаворым удвох“—№ 81), пачуцьцё адзіноты („Ужо пара мне да дому зьбірацца“—№ 82), балючасць успамінаў („Разрытая магіла“—№ 108) і г. д.

Цэлы шэраг вершаў Багдановіча перадаюць рознастайныя адценні пачуцьця прыроды, якое ў поэты было пачалавечаму вялікасна і артыстычна-густоўна; гэтыя вершы расьсеяны па абодвух першых разьдзелах першага тому,—асабліва-ж іх шмат паміж вершаў „Вянка“, такія, напр., вершы: „Прывет табе, жыцьцё на волі“, „Блішчыць у небе зор пасеў“, „Добрай ночы, зара-зараніца“, „Ціха па мяккай траве“, „Вечар на захадзе ў попеле тушыць“, „Падымі ў гару сваё вока“, „Панад белым пухам вішняў“ (№№ 99, 100, 102, 103, 104, 113, 114 і г. д.). У гэтай групе вершаў прырода ўспрымаецца, вядома, так, як яна адбіваецца на чуткім апарце психікі поэты; але разам з тым паміж рознастайных выпадкаў выяўленьня ў поэты пачуцьця прыроды спатыкаюцца і выпадкі тыповыя, г. зн. уласьцівыя наогул чалавечай психолёгіі. Паміж тэм психолёгічнага зьместу нельга не адзначыць яшчэ дзвёх, якія маюць вялікае значэньне для зразуменьня асобы поэты і прыроды яго творчасьці; гэта тэмы, пасьвечаныя пачуцьцю каханьня і пачуцьцю самасьвядомасьці мастака. Першая з гэтых тэм распрацавана М. Багдановічам з вялікім піэтэтам і глыбінёй; пачуцьце каханьня ў яго вельмі рэдка мяжуе і з пачуцьцёвасьцю і звычайна трактуецца як зацікаўленасьць у другой псыхічнай арганізацыі, або, нават, як імкненьне да другой

психікі, душэўна роднай і блізкай; і хоць большасць яго вершаў на тэмы аб каханні навеяны яго асабовымі юнацкімі знаёмствамі і захапленнямі,—захапленнямі ў большай частцы романтичнага і нават плятонічнага характару,—тым ня менш у яго лірыцы каханьня можна стрэць шмат мотываў, тыповых наогул для пачуцця каханьня, якое заснована на моральным сваяцтве і адпаведным захапленні (напр., „Пад ценню цёмных ліп“—№ 38, „Учора шчасце толькі глянула нясьмела“—№ 42, „Зорка Вэнэра“, романс—№ 115, „Я хацеў бы спаткацца з Вамі на вуліцы“—№№ 69, 268, „Я вспоминаю Вас“—№ 283 і інш.). Таксама і ў вершах, якія напісаны на тэмы аб мастацкай самасьведомасьці поэты і наогул аб прыродзе яго творчасці (напр., „Скрылась кветамі“—№ 20, „Ціхія мае ўсе песьні“—№ 29, Пэўна любіце вы“—№ 31, „Замерзла ноччу шпаркая крыніца“—№ 41, „Ліст да Ластоўскага“ № 44, „Просьдзенькі вершык“—№ 46, „Калі ў ракавіну цёмную жамчужніцы“—№ 158, „Вы кажаце мне, што душа ў поэты“—№ 163, „Бывае, вада перапоўніць“—№ 243, „Двайняткі“—№ 244, „Ёсьць гэткая японская забаўка“—№ 246 і інш.) мы знаходзім попач з чыста асабовымі прызначэньнямі поэты, якія ўскрываюць інтымныя бакі яго творчай працы, таксама апісаньне і аналіз некаторых агульных тыповых мотываў псыхалёгіі творчасці. Нельга прайсьці маўчаньнем і тую невялікую паранаўча групу вершаў, дзе poeta гаворыць аб сваім самаадчуваньні хворага чалавека, на якога цёмная здань блізкай сьмерці кідае ўжо свае цені, якія творчую радасьць робяць больш змрочнай. Такія, напр., вершы: „Я бальны, бяскрыдлаты поэт“—№ 6, „Ня кувай ты, шэрая зязюля“—№ 119, „Ой, чаму я стаў поэтам“—№ 151, „Даўно ўжо цела я хварэю“—№ 152. У іх, вядома, poeta гаворыць аб сабе, аб сваёй хваробе, аб сваім бліжнім канцы; але і тут між асабовых яго настрояў можна знайсці тыповыя рысы звычайнай чалавечай псыхікі цяжкага прадчуваньня,—няздарма ў вершы „Ня кувай ты, шэрая зязюля“ poeta дае свайму прадчуваньню народна-поэтычнае аформаваньне, атуляючы яго ў „згукі бацькаўшчыны“, і тым самым як-бы ня хоча абасабляць сваёй суб'ектыўнай жыццязгорнасьці ад тыповых мотываў народнага гора і цярдзеньня.

Трэцяя крыніца тэматыкі М. Багдановіча—гэта літаратурныя ўплывы і—скажам шырэй—яго літаратурныя сымпаты і імкненьні. У гэтай крыніцы тры плыні: беларуская народна-поэтычная творчасць, блізкія поэту славянскія літаратуры і літаратура заходня-эўрапейская, галоўным чынам, нямецкая і француская.

Сувязь М. Багдановіча з беларускай народна-поэтычнай творчасцю, выхаваная ў ім з маленства яго бацькам і сваяцкім асяроддзем, якое яго атачала, а пасля замацованая адпаведнымі кніжнымі ўплывамі, праходзіць цераз шмат якіх яго твораў, і можна нават сказаць, што яго тэматыка і стыль наогул носяць сьляды ўплыву народнай поэзіі. Сабраць паасобныя рысы гэтага ўплыву і прыкласьці да іх гісторыка-літаратурны аналіз—чарговая тэма ў дасьледваньні творчасці Багдановіча. Але калі гаварыць аб больш выразных яго тэмах, якія беспасрэдна і поўнасьцю зьвязаны з народнай творчасцю, дык гэта значыць гаварыць аб яго мастацкім фольклёрызьме. У гэтай галіне Багдановіч зьяўляецца вялікім майстрам: ён ня толькі ўвёў у абыход беларуска-мастацкай літаратуры цэлы шэраг тэм з галіны народнай творчасці (тэм міталёгічных, легендарных, бытавых, гісторычных), але і апрацаваў іх з максымальным набліжэньнем да народна-поэтычнага стылю. Сюды належаць яго невялікія поэмы „Мушка-зелянушка“ і „Максім і Магдалена“ і шэраг вершаў, якія напісаны ў мастацка-

фольклёрысцкай манеры: „Песьня пра князя Ізяслава Полацкага“ з „Слова о палку Ігараве“ (№ 35), „Скірпуся“ (№ 73), „Страцім-Лебедзь“ (№ 85), „Цёмнай ноччу лучына дагарала“ (№ 67), „Як Базыль у паходзе канаў“ (№ 68), „Вершы беларускага складу“ (№ 86), „Уся ў сьлязах дзяўчына“ (№ 117), „Сумна мне, а ў сэрцы смутак ціха запявае“ (№ 118), „Ой, грымі, грымі, труба, ўранку рана“ (№ 253) і інш. Як мастак фольклёрысты Багдановіч займае выдатнае месца паміж поэтаў сваёй пары, і яго творы гэтага парадку заслугоўваюць дэтальнага вывучэння.

Другая група тэм, якія звязаны з літаратурнымі крыніцамі,—гэта тэмы, якія poeta набыў з галіны літаратур славянскіх—паасобку украінскай, расійскай, сербскай. Конкрэтна пакуль што можна гаварыць толькі аб перакладах і насьледваньнях, тэмы для якіх узяты з паказаных літаратур. Больш усяго мы знаходзім перакладаў з украінскіх поэтаў (Шэўчэнкі, Крымскага, Чарняўскага, Олэся, Самойленкі, Франко), куды менш з расійскіх поэтаў (Пушкіна, А. Майкова, Розэнгейма) і адно насьледаваньне сербскаму эпосу ў выглядзе быліны „Сьмерць шэршня“ (№ 238), напісанай у жартаўлівым тоне. Пры больш дэтальным дасьледаваньні гэтай групы вершаў Багдановіча, мабыць, удасца ўстанавіць і некаторыя ўплывы на яго з боку, напр., украінскай і расійскай поэзіі яго часу (напр., поэзіі сымбалістых).

Куды больш прыкметна захапленне поэты заходня-эўрапейскімі літаратурнымі крыніцамі. Тут мы знаходзім вялікую групу вершаў, перакладзеных з Вэрлена (№№ 210—230), пераклад аднаго ўрыўку з Вэрхарна (№ 231), шэраг перакладаў з Шыльлера і Гэйнэ (№№ 202—208), адзін пераклад з фінскага поэты Рунэбэрга (№ 201), два пераклады з антычных поэтаў (№№ 199—200—верш Горацыя „Памятнік“ і ўрывак з „Мэтарморфоз“ Овідыя). Апроч таго, ў Багдановіча ёсьць некалькі выдатных па тэматыцы і стылевай апрацоўцы насьледаваньняў эўрапейскім і па-заэўрапейскім літаратурным жанрам; гэта вершаваныя творы на скандынаўскія, гішпанскія, пэрсыйскія і японскія мотывы. Цікава адзначыць, што ў выбары чужаземных аўтараў і іх твораў для перакладаў і насьледаваньняў poeta ішоў па лініі сваёй звычайнай тэматыкі: ён выбіраў тое, што адпавядала яго настроям і звязаным з імі тэмам і мотывам псыхолёгічнага зьместу (пар. пераклады з Вэрлена), і таксама тое, што ідэёва звязвалася з хваляваўшымі яго пытаньнямі беларускага адраджэньня (такія, напр., некаторыя пераклады з украінскіх поэтаў).

Тое, што М. Багдановіч ўвёў у беларускую мастацкую літаратуру тэмы і мотывы заходня-эўрапейскай і—нават больш—часткова сусветнай мастацка-літаратурнай творчасьці і разам з тым знайшоў у беларускай літаратурнай мове сродкі для перадачы, і перадачы высока-мастацкай, гэтых чужаземных тэм і жанраў,—гэта складае бязумоўную заслугу Багдановіча, як мастака слова, і яго пераклады і насьледаваньні таксама чакаюць свайго дасьледчыка.

Кароткі агляд тэматыкі М. Багдановіча з боку яе зьместу гаворыць аб тым, што паставленыя поэтай тэмы былі вельмі рознастайны і зусім адпавядалі яго шырокаму рознастайнаму ўспрыманьню жыцьця. Ня гледзячы, аднак, на гэту рознастайнасьць, усе тэмы поэзіі Багдановіча сходзяцца каля аднаго цэнтру—яго стветаадчуваньня і сьветапазнаньня. Як-жа ён, выходзячы з сваіх поглядаў на вакольнае жыцьцё і на чалавечыя адносіны, ўвязвае сваю тэматыку ў адно цэлае. Ставячы такое запытаньне, мы вяртаемся, такім чынам, да ідэолёгічнага боку яго творчасьці, аб якім ужо гаварылася ў разьдзеле VII гэтых

нарысаў. Калі браць яго ідэолёгічную пазыцыю па лініі соцыяльна-політычнай, дык яна ў агульных рысах можа быць ахарактарызавана так: выхаваны бацькам-народавольцам, ён прайшоў у сваім ідэолёгічным росьце цераз фазу настрояў актыўнага народніцтва, потым, калі быў гімназістым, аддаў некаторую дань захапленьню політычнымі тэорыямі Прудона, Бакуніна і інш., уважліва і прыхільна супыніўся на соцыялэгічных падставах Міхайлоўскага і яго папярэднікаў, накітаваў Ножына, і ўсё гэта ўвязаў з сваімі гарачымі сымпатыямі да беларускага адраджэньня, узятага ў яго соцыяльна-нацыяльных імкненьнях. Усё перадаванае і перажытае М. Багдановічам у гэтай галіне, праўда, не дало яму выразнай грамадзка-політычнай праграмы, але ў кожным выпадку яскрава адмежавала яго ад інтэлігэнцкага мяшчанства і паставіла ў шэрагі гэі перадавой інтэлігэнцыі, якая, востра разумеючы адмоўныя бакі старога політычнага і соцыяльнага ўкладу жыцьця, гарача супроць іх протэставала і шукала выхаду ў шырокім абнаўленьні жыцьця ў політычных і соцыяльных адносінах. Для Беларусі, інтарэсамі якой Багдановіч жыў з вучнёўскіх гадоў, гэта абнаўленьне павінна было стаць нацыянальна-соцыяльным, паколькі краіна разам з агульным соцыяльным прыгнечаньнем перажывала і прыгнечаньне нацыянальнае. Так склаўся Багдановіч—ідэолёг: гарачы ўдзельнік беларускага адраджэньня, ён разам з тым жыў у пастаянным прадчуваньні і чаканьні тых політычных і соцыяльных зрухаў, якія павінны былі вырашыць набаўшыя пытаньні ў адносінах ня толькі Беларусі, але і сучаснага яму соцыяльнага ўкладу жыцьця наогул. Гэта шырокае асьвятленьне тэматыкі,—болей выразнае ў тэмах, якія звязаны з яго бацькаўшчынай, і больш распаўсючанае ў тэмах, якія ахапляюць наогул яго эпоху,—мы, сапраўды, і павінны констатаваць у большасьці яго вершаў. Застаецца яшчэ пытаньне аб яго пэсымізьме, які паасобнымі мотывамі часамі ўваходзіць у яго творчасць. Вырашаючы гэтае пытаньне, перш за ўсё нельга паняцьце пэсымізму ўжываць у якімсьці няпэўна-шырокім і таму ня маючым ніякіх акрэсьленьняў сэнсе. Пэсымізм, прыстасоўваючы яго да мастака слова, можа быць пэсымізмам філэзофскага зьместу, калі ў сьветапоглядзе поэты ёсьць пэсымістычная аснова, якая скла, дзецца часамі пад пэўнымі філэзофскімі ўплывамі або пад уплывамі наогул соцыяльна-культурнага ўкладу жыцьця яго эпохі. Пэсымізм прыстасоўваючы да пісьменьніка-мастака, як і да ўсякага чалавека, можа быць пэсымізмам псыхэфізіялёгічнага характару, калі пісьменьнік па самому складу свайго здароўя і свай псыхікі мае нахіл да вялага, маркотнага, часамі іпохондрычнага ўспрыняцьця рэчаіснасьці. Нарэшце, пэсымізм можа быць формай абыватальскага сьветаадчуваньня, калі чалавек, у грамадзкім жыцьці індывэрэнтны і індывідуальна-нявыяўлены, жыве вяла, абыйк і, замыкаючыся ў вузкае кола мяшчанства бытавога і моральнага, даходзіць да апатыі і да ўтраты ўсякай жыцьцярадасьці. Апошні від пэсымізму ня мае ніякіх адносін да М. Багдановіча. Першыя два віды часткова маглі яго захапіць. Я ўжо меў выпадак сказаць вышэй (раз. VII), што эпоха магла накіласьці на яго ў гэтым сэнсе некаторы адбітак, паколькі і соцыяльна-культурныя яе абставіны і некаторыя літаратурныя плыні гэтага часу выклікалі пэсымістычныя настроі ў некаторых колах інтэлігэнцыі. Акрамя таго, стан здароўя М. Багдановіча таксама ўносіў часамі ў яго творчасць сумныя ноты, якія гармонічна зьліваліся з пэсымістычным сьветаадчуваньнем. Але, дапушчаючы гэты некаторы ўхіл поэты ў пэсымізм першага і другога віду, трэба зрабіць дзьве сур'ёзныя агаворкі: па-першае, т. з. „пэсымізм“ Багдановіча ня быў філэзофска абаснованы, таму што мы ня

бачым у яго ніякага захаплення філэзофіяй пэсымізму (напр. Шопэнгаўэрам, Гартманам), як гэта было ў некаторай часцы інтэлігэнцыі к XIX—п. XX стаг., і таму ён зводзіўся толькі да паасобных настрояў і моцываў, якія ня мелі стойкага і пастаяннага характару; па-другое, упадак яго псыхікі, які набліжаецца да пэсымістычнага сьветаадчуваньня і звязаны з яго хваробай, таксама ня быў пастаянным і, судзячы па яго вершах, выяўляўся ўсяго часамі, як нейкі пароксызм хваробы, і пасья ізноў праходзіў, калі часова ўзмацнялася здароўе, а з ім разам вярталася бадзёрасць і некаторая жыцьцярадаснасьць. Гэтым, вядома, і тлумачыцца, што вершаў, у якіх адчуваецца некаторы ўпадак жыцьцярадаснасьці і часовая утрата веры ў значнасьць жыцьця, у Багдановіча параўнаўча мала (пар. „Цемень“—№ 18, „Над морам“—№ 22, „Прыдзеца, бачу, пазайздрыць бяздольнаму Марку“—№ 79, „Усё ў жыцьці мне даўно ўжо абрыдла“—№ 247). Апроч таго, я павінен паўтараць тут, што ўжо сказаў і вышэй, што Багдановіч заўсёды перамагае тыя пэсымістычныя настроі, якія часамі ў яго бывалі: ён перамагае іх бадзёрымі адносінамі да лепшага будучага як сваёй бацькаўшчыны, так і чалавечага жыцьця наогул; ён перамагае іх сваёй бязупынай і таксама бадзёрай працай на літаратурнай ніве, сваім служэньнем хараству жыцьця, як аднаму з фактараў культурнага росту чалавечтва. Гэта перамога сумных настрояў асабліва прыкметна ў прозаічных творах поэты (крытычнага, публіцыстычнага, этнографічнага і іншага зьместу,—гл. II том збору твораў), дзе пэсымізму няма ў яго месца.

У гэтым нарысе застаўся ня высьветленым яшчэ адзін бок творчасьці М. Багдановіча—гэта яго поэтыка, у прыватнасьці яго стыль. Пытаньне аб формальна-мастацкім баку яго поэзіі вымагае спэцыяльнага нарысу, які павінен быць пабудаваны ня толькі на яго вершах, але і на яго крытычных і гісторыка-літаратурных артыкулах, якія ўваходзяць у другі том яго твораў. Мастацкая тэхніка Багдановіча наогул ўяўляе сабою вельмі значную зьяву ў гісторыі беларускай літаратуры: цікавасьць да яе павялічваецца яшчэ і тым, што сам poeta як у мастацкіх, так і ў прозаічных сваіх творах даў накіды сваіх поглядаў на мастацтва і ў прыватнасьці на поэзію. Перагляд усяго матар'ялу—як тэорэтычных палажэньняў поэты, так і яго мастацкіх спосабаў, якія выявіліся ў яго творах,—вялікае і цікавае дасьледчае заданьне.